

גליון קט"ז (שנה ג')
פרשת משפטים תשפ"ה

באר יעקב

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש הדסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הבה"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

בענין שלש סעודות (ב)

סעודה שניה אחר שעה שישית ✦ מחלוקת הראשונים אם סעודת שבת בכביצה או בכזית ✦ בכונת הב"ח ששיעור כביצה משום ברכת המזון ✦ דעת המגן אברהם שצריך מעט יותר מכביצה ✦ ראייה מדברי הגמרא 'אף על פי שאינו צריך אלא לכזית' ✦ הכרעת הפוסקים בזה ✦ ברעת הגר"א בזה ✦ מחלוקת הראשונים בזה ✦ כדי אכילת פרס בסעודות שבת ויום טוב ✦ הכרח התוספות שצריך לאכול סעודות שבת בכדי אכילת פרס ✦ דעת המוצל מאש שאין צריך כדי אכילת פרס לגבי ברכת המזון

מעיקר הדין זמנה עד זמן מנחה, מכל מקום אם לא אכלה עד אז יכול להשלימה אף אחר זמן מנחה.

והב"ח (או"ח סי' שלד) כתב, לענין הדין שאמרו במשנה (שבת קי"ז:) שבדליקה התירו להציל בערבית מזון שלש סעודות ובשחרית מזון שתי סעודות ובמנחה מזון סעודה אחת, שההיתר להציל בשחרית מזון שתי סעודות הוא רק קודם שאכל ורק קודם סוף שעה

סעודה יש זמן קבוע, וקודם הזמן או אחריו אי אפשר לקיימה, אם כן כשם שאינו יוצא ידי חובת סעודה שלישית קודם זמן מנחה, הוא הדין להיפך אינו יוצא ידי חובת סעודה שניה לאחר זמן מנחה.

אך לפי מה שנפסק להלכה שסעודת הלילה אפשר להשלימה ביום, וכפי מה שנתבאר שם שזה מדין תשלומין. אם כן לכאורה הוא הדין בסעודה שניה, שאף אם

הקודם הארכנו בדין שלש סעודות בשבת, ובזמן אכילת סעודה ראשונה וסעודה שלישית לתחילה ובדיעבד.

סעודה שניה אחר שעה שישית

והנה לענין סעודה שניה לא נתבאר בראשונים ובשולחן ערוך עד מתי זמנה, והאם אפשר לאכלה גם אחר זמן מנחה. ולפי פשוטו היה נראה שאם היינו אומרים שלכל

פנינים

תשלומי ארבעה דברים כשהתרו בו למלקות

קרוב למזיד, חידש ההגהות אשר"י חידוש גדול מאוד, שהוא דווקא כשלא התרו בו למלקות, שאם התרו בו למלקות בין כך אינו משלם, משום באופן כזה דינו שלוקה, ואין אדם לוקה ומשלם.

וכן כתב האור שמח (הל' נערה בתולה פ"א ה"א) בביאור כוונת ההגהות אשר"י, שלא נאמר ריבוי 'רק שבתו יתן' שהחובל לוקה ואינו משלם אף כשהתרו בו למלקות, אלא במקום תשלומי נזק, אבל לא לענין תשלומי שאר ארבעה דברים. אך מוסיף לבאר, שכל זה אינו אלא במקום שפטור מלשלם תשלומי נזק, ואין גידול התשלומין אלא לענין ארבעה דברים, בזה אומרים שכל שהתרו בו משום מלקות לוקה ואינו משלם כמו בכל התורה כולה, אבל באופן שמשלם נזק, ונפטור ממלקות מחמת התשלומי נזק, שוב מתחייב גם בשאר התשלומין.

על פי הדברים האלו מבאר רבי מאיר שמחה (אור שמח שם; משך חכמה בפרשתנו) את דברי המכילתא (בפרשתנו, פרשה ו, ד) על הפסוק כאן: 'ונקה המוכה - שומע אני מן השבת וריפוי, תלמוד לומר רק שבתו יתן ורפא ירפא - חוץ ממה שנותנין לו דמי איברי' ונותנין לו דמי שבתו וריפוי'. ולכאורה צריך ביאור מהו ההוה אמינא שפטור משבת וריפוי יותר מנזק.

אך לפי דעת ההגהות אשר"י אפשר לבאר את כוונת המכילתא, שכן קיימא לן (כתובות לג:) 'מותרת לדבר חמור הוי מותרת לדבר הקל', ואם כן זה שהכה את רעהו באבן או באגרור והיה מותרת למיתה, הרי הוא מותרת גם למלקות, ולכן היה מקום לומר שפטור משבת וריפוי, שכן לענין תשלומי ארבעה דברים, אם הותרה למלקות לוקה ואינו משלם וכהגהות אשר"י. ועל זה משיב המכילתא, שלומדים מרק שבתו יתן ורפא ירפא, 'שחוק ממה שנותנין לו דמי אבריו ונותנין לו דמי שבתו וריפוי', היינו שמאחר שמשלם כאן גם תשלומי נזק, ובנוק בפירוש ריבתה תורה שאף כשהתרו בו למלקות משלם ואינו לוקה, נמצא שפטור הוא ממלקות, ולכן שוב חייב לשלם גם שבת וריפוי.

והדברים מדויקים היטב בלשון המכילתא 'חוץ ממה שנותנין לו דמי אבריו, שלכאורה מה צריך לזה, יאמר סתם שחייב בשבת וריפוי, אך לדברי רבי מאיר שמחה יומתק, שדווקא מחמת שמשלם תשלומי נזק משלם גם שבת וריפוי, שאם לא היה משלם נזק, היה דינו שלוקה ואינו משלם תשלומי ארבעה דברים. וראה בבאר יעקב (ח"ג, משפטים) מה שהארכנו עוד בדברי הגהות אשר"י אלו.

מבואר בגמרא (בבא קמא כו.:-), שרק בתשלומי נזק חייב על השוגג כמזיד, משום שאדם מועד לעולם, אבל על תשלומי ארבעה דברים לא. וכמבואר שם: 'אמר רבה, היתה אבן מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה, ועמד ונפלה, לענין נזקין חייב, לענין ארבעה דברים פטור'.

והביא כן הר"ש (שם פ"ב סי' טו) להלכה: 'והא דאמרין אדם מועד לעולם, היינו דוקא לענין נזק, דילפינן מפצע תחת פצע לחייב על השוגג כמזיד ועל האונס כרצון, ועיקר ההוא קרא בנוק איירי, אבל בשאר ארבעה דברים לא מחייב אלא במזיד או בשוגג קרוב למזיד'.

והנה, בהגהות אשר"י שם העיר עליו: 'כגון שלא התרו בו, ואפילו במקום נזק משלם צער'. היינו, שכל החיוב של ארבעה דברים אינו אלא באופן שלא התרו בו העדים שאם יחובל לוקה, אבל באופן שהתרו בו, אינו משלם.

להבנת דברי ההגהות אשר"י, יש להקדים את המבואר בכתובות (כב.), שהחובל בחבירו, אף שיש בזה גם חיוב ממונ וגם חיוב מלקות, שהרי עבר על הלאו של 'ארבעים יכנו לא יוסיף' (דברים כה, ג), מכל מקום הדין הוא ש'ממונא משלם מילקא לא לקי'. והטעם שאכן אינו חייב מלקות, כתב רש"י שם (ד"ה חובל) שכן מפורש בפסוק 'רק שבתו יתן'.

עוד מבואר שם (ע"ב), שאף באופן שהתרו בחובל משום מלקות, אינו לוקה אלא משלם, משום ש'בפירוש ריבתה תורה חובל בחבירו לתשלומין', שנאמר (ויקרא כד, כ) 'כן ינתן בו - דבר שיש בו נתינה, ומאי ניהו, ממונ'. [ענין בגמרא שם, שנחלקו עולא ורבי יוחנן, בכל התורה כולה כשיש גם חיוב מלקות וגם חיוב ממונ, שדינו שאינו נענש אלא בעונש אחד, משום שנאמר (דברים כה, ג) 'כדי רשעתו' - משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, לעולא משלם ואינו לוקה, ולרבי יוחנן רק אם לא התרו בו למלקות משלם, אבל אם התרו בו למלקות לוקה ואינו משלם. ועל זה אמרו שם, שלענין חובל בחבירו גם רבי יוחנן מודה שמשלם ואינו לוקה, שבפירוש ריבתה תורה חובל בחבירו].

מעתה נתבאר כוונת ההגהות אשר"י, שנקט שמה שאמרו בכתובות שאף אם התרו בו למלקות משלם ואינו לוקה, אינו אלא לענין תשלומי נזק, אבל לענין תשלומי צער ריפוי שבת ובושת, אם התרו בו משום מלקות לוקה ואינו משלם. ולכן, על דברי הר"ש שעל ארבעה דברים אינו חייב אלא במזיד או

שישית, אבל לאחר שעה שישית עבר זמנה של הסעודה, ואינו מציל רק מזון סעודה אחת אף אם לא אכל עדיין.

מבואר שסובר הב"ח, שאי אפשר לאכול סעודה שניה רק עד סוף שש שעות, ואפילו בדיעבד כשלא אכל אינו יכול להשלים סעודה זו, שהרי אינו מתיר להציל באופן זה אלא מזון סעודה אחת. וצריך עיון מה דעתו כשלא אכל סעודת הלילה, שאם מודה לפסק הרמ"א שפסק כהרא"ש שמי שלא אכל בלילה אוכל ביום שלש סעודות, ויכול להשלים את סעודת הלילה ביום, אם כן מדוע כשלא אכל סעודה שניה עד חצות לא יוכל להשלים אחר חצות.

ובערוך השולחן (סי' רפח סעי' ב) כתב כן מדעת עצמו, שאף שלא נזכר בפוסקים זמן סעודה שניה, מכל מקום נראה פשוט שלכל סעודה יש זמן נפרד, בלילה ובשחרית ובמנחה, וזמן מנחה הוא רק אחר חצות, וממילא סעודה שניה צריכה להיות דוקא קודם חצות, ועל כל פנים צריך להתחילה קודם חצות. אך לא נתבאר בדבריו להדיא אם בדיעבד כשעבר חצות ועדיין לא אכל את הפסיד סעודה זו ושוב אינו יכול לתקנה, או שמא יכול לאכלה מדין תשלומין.

מחלוקת הראשונים אם סעודת שבת בכביצה או בכזית

עוד יש לדון במצות אכילת סעודות שבת, כמה הוא השיעור שחייב לאכול. והנה בשתי הסעודות הראשונות לא נזכר בטור ובשולחן ערוך כמה השיעור שבו יוצא ידי חובתו. ואפשר שלא נתפרש שם משום שהדרך לאכול בהם שיעור כדי שביעה. אולם לגבי סעודה שלישית כתבו **הטור והשולחן ערוך** (או"ח סי' רצא סעי' א) שיהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית, ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה בכביצה. ומבואר מדבריהם ששיעור אכילה לצאת ידי חובת סעודה הוא שיעור כביצה, ובפחות מזה לכאורה אינו יוצא ידי חובתו.

ומצאנו כן בדברי הר"ן (שבת מג: בדפי הר"ף; הובא בבית יוסף שם), שבתוך דבריו שכתב שאדם יכול לחלק סעודתו לשתיים להחשיבה לשתי סעודות, הביא בשם בעל **הלכות גדולות** שהסדר הוא שפוסק באמצע הסעודה ופורס מפה ומברך, ושוב מברך המוציא ואוכל כביצה. הרי מבואר מדבריו שבכדי לצאת ידי חובת סעודה צריך לאכול שיעור כביצה.

אולם הריטב"א (סוכה זז.) כתב, 'ומצינו למדין ששבתות וימים טובים שוין להתחייב באכילת כזית פת בשלש סעודות'.

כמונת הב"ח ששיעור כביצה משום ברכת המזון

הב"ח (שם) כתב, שמה שצריך לאכול שיעור כביצה, היינו בכדי לברך ברכת המזון. שצריך לחוש להתחילה לדעת רבי יהודה (ברכות מה.) הסובר שחיוב ברכת המזון הוא רק כשאוכל כביצה ולא פחות מזה. וכתב הב"ח לבאר, שאף שנפסק להלכה (סי' קפד סעי' ו)

כדעת רבי מאיר הסובר שאף כשאכל שיעור כזית חייב בברכת המזון, היינו בדיעבד שאם לא אכל אלא כזית מחמירים לחייבו בברכת המזון כדעת רבי מאיר, אבל להתחילה צריך לחוש לדעת רבי יהודה ולאכול שיעור כביצה.

ונראה מדברי הב"ח, שמצד דין סעודת שבת אינו חייב לאכול שיעור כביצה, אלא יוצא בשיעור כזית. ואף רבי יהודה מודה בזה כיון שלא נכתב כאן לשון שביעה, ורק לענין ברכת המזון שכתוב בו 'ואכלת ושבעת' סובר ששיעורו בכביצה. אלא שצריך האדם לאכול להתחילה בסעודת שבת שיעור כביצה, בכדי שיהא חייב בברכת המזון לכולי עלמא. ואין חילוק בזה בין סעודת שבת לסעודה שאוכל בחול, שאף בחול יש לו להתחילה לאכול שיעור כביצה.

אך אפשר שסבר הב"ח שזה תלוי בזה, שלדעת רבי יהודה כשם שלענין ברכת המזון צריך שיעור כביצה, הוא הדין שסעודת שבת צריכה כביצה, ואילו לרבי מאיר יוצאים ידי חובת סעודת שבת בכזית כמו לענין ברכת המזון. ומכל מקום מפטות לשון הב"ח נראה יותר שרק משום ברכת המזון צריך לאכול שיעור כביצה.

דעת המגן אברהם שצריך מעט יותר מכביצה

כתב **המגן אברהם** (שם ס"ק א), שלשון המחבר שיעור כביצה לאו דווקא הוא, אלא השיעור הוא מעט יותר מכביצה, כיון שאכילה בשיעור כביצה עדיין נחשבת לאכילת עראי כמו שנפסק בהלכות תפילה (סי' רלב סעי' ג).

מבואר מדבריו, שסובר שמצד סעודת שבת צריך סעודה של קבע, וקביעות אינה אלא ביותר מכביצה. והמחצית **השקל** ביאר, שאף שלענין קידוש במקום סעודה יוצאים בכזית, כפי שכתב **המגן אברהם** עצמו (סי' רעג ס"ק ג), מכל מקום לצאת ידי חובת סעודת שבת צריך יותר מכביצה^א.

ראיה מדברי הגמרא 'אף על פי שאינו צריך אלא לכזית'

האחרונים (אליה רבה בשם מלבושי יום טוב; תוספות שבת; ועוד, סי' רצא) הקשו על פסק השולחן ערוך ששיעור סעודת שבת הוא כביצה, מדברי רבי אלעזר (שבת קיט:) שאמר 'לעולם יסדר אדם שולחנו בערב שבת אף על פי שאינו צריך אלא לכזית', הרי מוכח שבשיעור כזית יוצאים ידי חובת סעודת שבת.

אך **המחצית השקל** (שם) כתב, שאדרבה מדברי רבי אלעזר אנו למדים שאף שמעיקר הדין יוצאים בכזית, מכל מקום להתחילה למצוה מן המובחר צריך לאכול סעודה של קביעות, שהיא שיעור מעט יותר מכזית. שהרי רבי אלעזר לא בא לומר דין הסעודה עצמה, אלא בא לומר שצריך לכבדה ולהחשיבה, לעשותה בצורה של קביעות בפריסת מפה ולהכינה מבעוד יום, ולא לאכלה בדרך עראי, ואם כן כמו כן יש לאכול בה להתחילה שיעור קביעות שזהו יותר מכביצה. אבל ודאי שבדיעבד יוצא

אף בכזית. ובביכורי **יעקב** (סי' תרלט ס"ק כא) הסכים לדברי המחצית השקל, שכך הדין שלכתחילה צריך לאכול שיעור כביצה, ובדיעבד יוצאים בשיעור כזית.

איברא, שלפי מה שכתב שדברי רבי אלעזר לא נאמרו כלל לענין דיני הסעודה, היה אפשר לומר שאף אם בדיעבד אין יוצאים באכילת כזית, מכל מקום רבי אלעזר בא לומר שכל אכילה יאכלנה באופן של חשיבות, ואף מי שאינו יכול לאכול יותר מכזית, ובא לאכול רק כזית יכין השולחן מבעוד יום, אף שאין יוצא בזה ידי חובת סעודת שבת.

הכרעת הפוסקים בזה

השולחן ערוך הרב (סי' רצא סעי' א) הביא שתי דיעות בזה, שיש סוברים שצריך לאכול כזית או מעט יותר, ויש סוברים שיוצא בכזית. וסיים שיש להחמיר להתחילה כסברא ראשונה אם אפשר לו. וכן כתב **המשנה ברורה** (סי' ק ב). ונראה מדבריהם, שלדעת הסוברים שצריך לאכול כביצה, אף בדיעבד אינו יוצא בכזית.

וה**תוספות שבת** (שם) כתב לחדש, שבאמת פת אין צריך לאכול יותר מכזית כדברי רבי אלעזר, אך מכל מקום צריך לאכול משאר מאכלים ותבשילים עד שישלים לשיעור כביצה, בכדי שתהא הסעודה סעודת קבע שהיא בשיעור כביצה. וראה **במחזיק ברכה** (שם) שתמה על דבריו.

כרעת הגר"א בזה

ובביאור **הגר"א** (שם) כתב על דברי השולחן ערוך, שדין זה אם אכילה כשיעור כביצה נחשבת לאכילת קבע, הוא מחלוקת שתי סוגיות בגמרא. שבסוכה (זז.) מסקנת הגמרא כדברי רב יוסף שאכילת פת בשיעור כביצה אינה חייבת בסוכה, רק כשאוכל יותר מכביצה, אך ביומא (עט:) סוברים רב ירמיה רב פפא ורבא שאכילה בשיעור כביצה חייבת בסוכה. והשולחן ערוך שכתב שצריך שיעור כביצה לסעודת שבת, פסק להלכה כסוגית הגמרא ביומא.

מתבאר מדברי הגר"א, שפירש דברי השולחן ערוך דלא כמגן אברהם, אלא לשון כביצה הוא בדווקא. אך דבריו צריכים עיון, שהרי בהלכות סוכה (סי' תרלט סעי' ב) נפסק בשולחן ערוך שכביצה אינה חייבת בסוכה רק יותר מכביצה, והיינו כמסקנת הגמרא במסכת סוכה. ולדבריו פסקי השולחן ערוך סותרים זה את זה.

אמנם **בדמשק אליעזר** (שם) כתב לפרש דברי הגר"א, שסובר שלהלכה מחלקים בין שבת לסוכה. שלעולם אכילת כביצה שהיא שיעור שביעה נחשבת לאכילת קבע, וכמו לענין ברכת המזון שאף לרבי יהודה מברכים על כביצה. אלא שלענין סוכה שיש בה דין 'תשבו כעין תדורו' אין אכילת כביצה נחשבת בה לאכילת קבע לקבוע דירה על זה, רק על יותר מכביצה. ונמצא שאנו למדים מסוגית הגמרא ביומא שאכילת כביצה נחשבת קבע,

שהרי האמוראים בסוגיא שם סברו כן אף לענין סוכה. אלא שבפרט זה שהם סוברים כן אף לענין סוכה בזה אין אנו פוסקים כמותם.

מחלוקת הראשונים בזה

והנה הראשונים הקשו על מה שאמרו בגמרא (סוכה שם) שרק בליל יום טוב ראשון של סוכות יש חיוב לאכול פת בסוכה, אבל בשאר ימי החג האכילה היא רשות אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל, והלא גם ביום טוב ובשבת חייב באכילת פת. וממילא מה החידוש שנתחדש בליל ראשון של סוכות שהוצרכו ללמוד ממצה שיש חיוב אכילת פת, והרי בלאו הכי יש חיוב סעודה מדין יום טוב.

והר"ן (שם) כתב לתרץ, שהחידוש הוא שבליילה הראשון חייב לאכול שיעור שחייב בסוכה שהוא יותר מכביצה, ואילו מצד יום טוב מותר לאכול כביצה חוץ לסוכה. וכתב עוד הר"ן, שיש אומרים שכיון שמצות אכילה בלילה הראשון של סוכות נלמד ממצה, אם כן כמו ששם בלילה הראשון של פסח יוצאים בכזית, הוא הדין בלילה הראשון של סוכות גם כן יוצאים בכזית. אלא שכזית זה חייבים לאכול בסוכה, ואף שבשאר ימי החג אכילה בשיעור כזית אינה חייבת בסוכה, אכילה זו של ליל ראשון שקבעתה התורה לחיוב נחשבת על ידי זה לקביעות וחייבת בסוכה.

ביאור כוונתו נראה, שאף שסעודות שבת ויום טוב הם גם חיוב, מכל מקום כיון שאין חיובם מצד מצות סוכה, אין נחשבים לקביעות לחייבם בסוכה מחמת החיוב, ואינו דומה לחיוב אכילה שמצד מצות סוכה שחיוב זה גורם לחייב בסוכה אף שיעור כזית.

על כל פנים מדברי הר"ן כאן נראה, שסבר שאף בשבתות וימים טובים יוצאים בכזית, שאם לא כן איך יוצאים בלילה הראשון של סוכות באכילת כזית, הרי מכל מקום צריך לאכול כביצה מדין יום טוב. ואף שבתירוצו הראשון הזכיר הר"ן לשון כביצה, אין הכרח שמחייב לאכול כביצה, שאפשר כוונתו לומר שעד כביצה רשאי לאכול חוץ לסוכה, אבל לעולם החיוב הוא רק על כזית. ואם כן לכאורה דברי הר"ן סותרים זה את זה, שהרי במסכת שבת כתב שחייבים בכביצה, ובסוכה כתב שיעור כזית. אך לדעת המחצית השקל והביכורי יעקב הסוברים שלכתחילה צריך כביצה ובדיעבד די בכזית, מיושב.

השער המלך (הל' סוכה פ"ו ה"ז) תמה על דברי התוספות (ברכות מט: ד"ה אי בעי) והרא"ש (שם פ"ז סי' כג), שהקשו כנ"ל איך אמרו בגמרא שכל ימי חג הסוכות חוץ מליל ראשון אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל, והרי בשבת ויום טוב חייב לאכול. וקשה, מדוע לא תירצו כדברי הר"ן שבליילה הראשון חייב לאכול יותר מכביצה. וכתב, שנראה מזה שסברו התוספות והרא"ש, שאף בשבת ויום טוב חייבים לאכול יותר מכביצה וכדעת המגן אברהם, ונמצא שכבר נחלקו הראשונים בדבר זה.

◇ ◇ ◇

כדי אכילת פרס בסעודות שבת ויום טוב

עוד יש לדון בענין חיוב סעודות שבת ויום טוב, האם צריך לאכול את שיעור האכילה בתוך כדי אכילת פרס. והארנו בזה במקום אחר (באר יעקב ח"א, בחוקות), ונעתיק כאן עיקרי הדברים להשלמת הענין.

הנה בשו"ת **מוצל מאש** (אלפנדרי, סי' רט) הוכיח מדברי התוספות (ברכות שם), שבסעודות שבת ויום טוב שיש מצוה לאכול פת, השיעור הוא גם כן כדי אכילת פרס, ואם שהה כדי אכילת פרס בתוך שיעור אכילה, לא יצא ידי מצות סעודת שבת ויום טוב.

שבגמרא (שם) מבואר, שאם שכח יעלה ויבוא בברכת המזון בראש חודש אינו חוזר, אך אם שכח ביום טוב חוזר, כיון שבראש חודש 'אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל', אך ביום טוב 'לא סגי דלא אכיל'. והקשו התוספות, מסוכה (שם) לגבי אכילת פת ביום טוב, שאמרן 'אי בעי אכיל, אי בעי לא אכיל', חוץ מלילה הראשון של סוכות שמחויב משום גזירה שוה ט"ז ט"ז מחג המצות, הרי לנו שאכילת פת ביום טוב אינה אלא רשות. ותירצו, שכונת הגמרא היא שביום טוב אין החיוב מחמת סוכה אלא מחמת סעודת יום טוב, ורק בלילה הראשון החיוב הוא מחמת מצות סוכה. ושוב הקשו, מה נפקא מינה אם החיוב הוא מחמת סעודת יום טוב או משום סוכה, בכל אופן חייב לאכול את הפת בסוכה, עיין שם מה שתיירצו.

והמוצל מאש תפס בפשיטות, שבשאר מצוות כגון סוכה ומצה השיעור הוא בכדי אכילת פרס, ואם כן הוכיח מהתוספות שהקשו כנ"ל - מהי נפקא מינה האם החיוב הוא מחמת סוכה או מחמת מצות אכילת פת ביום טוב. שלכאורה הרי אפשר לומר בפשיטות הנפקא מינה, אם יוצא ידי חובתו בשהה כדי אכילת פרס, שמטעם סוכה אינו יוצא ידי חובתו ומטעם סעודת יום טוב יוצא. אלא בהכרח שגם מצות סעודת יום טוב צריכה להיות בתוך כדי אכילת פרס.

הכרח התוספות שצריך לאכול סעודות שבת בכדי אכילת פרס

אולם בגליון מהרש"א על התוספות שם מביא מגליון אביו רבי עקיבא איגר, שתמה על המוצל מאש, שאכן כדבריו מוכח מהתוספות כנ"ל, אך יש לתמוה מנין להם לתוספות דין זה, שבסעודות שבת ויום טוב צריך שתהא אכילה בכדי אכילת פרס, שמזה הקשו מה הנפקא מינה אם החיוב הוא מחמת סוכה או מחמת סעודת יום טוב. וכתב רבי עקיבא איגר, שבהכרח התוספות הוכיחו כן מדברי הגמרא, שהגמרא שם תולה דין ברכת המזון בדין סעודת יום טוב, שכל שמחויב לאכול פת מחויב לחזור ולברך ברכת המזון אם שכח להזכיר את המאורע, וברכת המזון הרי אין חייבים אלא כשאוכל תוך כדי אכילת פרס, ומזה הסיקו התוספות שגם סעודת שבת ויום טוב צריכה שתהא האכילה תוך כדי אכילת פרס.

אמנם לכאורה יש לתמוה על דבריו, שהרי כמו שהקשה על המוצל מאש, שמנין להם לתוספות שסעודות שבת ויום טוב צריכים להיות תוך כדי אכילת פרס, שייך להקשות גם לדבריו על ענין ברכת המזון, שמנין להם לתוספות שברכת המזון אין מברכים אלא על אכילה שהיא תוך כדי אכילת פרס. עד כדי שהסיקו מזה לדין סעודת יום טוב.

ונראה, שרבי עקיבא איגר סובר שברכת המזון שכתוב לגבה אכילה - 'ואכלת', ואכילה הרי היא בכדי אכילת פרס, לכן לגבה ודאי שייך דין אכילה תוך כדי אכילת פרס, ואף כשאוכל שיעור כדי שביעה שמחויב לברך עליו מן התורה, מכל מקום עד שיעור כזית ודאי צריך שיאכל תוך כדי אכילת פרס. לכן מזה שתלו בגמרא דין שכחת הזכרה בברכת המזון בדין סעודות יום טוב, ובברכת המזון כאמור צריך שתהא האכילה בכדי אכילת פרס, הסיקו מזה התוספות שהוא הדין לגבי סעודות יום טוב שהאכילה צריכה להיות בכדי אכילת פרס.

דעת המוצל מאש שאין צריך כדי אכילת פרס לגבי ברכת המזון

אך המוצל מאש נקט, שלגבי ברכת המזון אין צריך שתהא האכילה בכדי אכילת פרס, אלא רק לגבי סעודות שבת ויום טוב מדייק מדברי התוספות שצריך שתהא אכילה תוך כדי אכילת פרס. ומוכיח את דעתו מדברי הר"ש (ברכות פ"ז סי' כג), שהקשה על מה שאיתא בגמרא, שבראש חודש 'אי בעי אכיל, אי בעי לא אכיל' ולכן אינו חוזר ומברך, שהרי גם בראש חודש אסור להתענות כמבואר בתענית (י). ומתיר: 'אלא הכי קאמר, אי בעי לא אכיל דבר שצריך ברכת המזון, דאפשר שיאכל פירות או ירקות, רק שלא יתענה'. ומדייק המוצל מאש מזה שהרא"ש תירץ כן, ולא תירץ שבראש חודש יכול לאכול פת גם ביותר מכדי אכילת פרס, מה שאין כן ביום טוב, בהכרח שחייב בברכת המזון אף אם שהה כדי אכילת פרס תוך כדי אכילה, ולכן אי אפשר לתרץ שבראש חודש יכול לאכול ביותר מכדי אכילת פרס, מאחר שאף באופן כזה הרי הוא מתחייב בברכת המזון.²

וליישב את דעת רבי עקיבא איגר ושאר האחרונים, שנקטו שצריך לאכול בכדי אכילת פרס, נראה פשוט, שסוברים שהרא"ש נקט את התירוץ הפשוט שיכולים לאכול פירות, ולא רצה לנקוט צורה מסוימת של אכילת פת שבו אינו מתחייב בברכת המזון, דהיינו כששוהה כדי אכילת פרס, שבאכילה הרגילה שהיא תוך כדי אכילת פרס הרי הוא מתחייב בברכת המזון. ומה גם שרצה לומר את האמת שאין צריך לאכול פת בראש חודש, אלא די בזה שאינו מתענה.

היוצא לנו על כל פנים לגבי סעודות שבת, שמוסכם על שניהם, לרבי עקיבא איגר ולמוצל מאש, שצריך לאכול את שיעור האכילה בתוך כדי אכילת פרס.

(ב) אך דבר זה - אם חיוב ברכת המזון מן התורה בכדי שביעה - צריך שתהא בכדי אכילת פרס, במחלוקת הפוסקים גדולה היא שנויה, וכפי שהארנו בזה בבאר יעקב (שם), עיין שם. ואכמ"ל.

- ✦ בפשוטו זמן סעודה שניה קודם חצות, ואינו יוצא אחר חצות. אבל לכאורה כמו שיש תשלומין לסעודת הלילה יש לסעודה שניה.
- ✦ מב"ח מבואר שאינו יוצא בדיעבד אחר חצות. וצריך עיון דעתו לענין סעודה ראשונה.
- ✦ בערוך השולחן שיש להתחיל קודם חצות. ולא נתבאר דעתו לענין דיעבד.
- ✦ שיעור הסעודה, בטור ושולחן ערוך מצאנו לענין סעודה שלישית בכביצה,
- וכן דעת הר"ן. אבל לריטב"א בכזית.
- ✦ בב"ח ששיעור כביצה משום ברכת המזון ולחוש לדעת רבי יהודה. וביאור דבריו.
- ✦ במגן אברהם שמעט יותר מכביצה.
- ✦ קושית האחרונים מרבי אלעזר שיסדר שלחנו בכזית. דברי המחצית השקל שאדרבה לא דיבר אלא לענין כבוד הסעודה. ושם בא רבי אליעזר לומר שאף כשאינה סעודה יאכלנה בכבוד.
- ✦ הכרעת הפוסקים להחמיר בכביצה.
- ובתוספת שבת שכזית מפת וישלים משאר מאכלים לכביצה.
- ✦ בביאור הגר"א שתלוי במחלוקת הסוגיות לענין סוכה אם בעינן כביצה או יותר. ובדמשק אליעזר שפוסקים ששיעור שביעה בכביצה, אבל לענין תשובו כעין תדורו פוסקים יותר מכביצה.
- ✦ מחלוקת הראשונים בזה בסוגיא דאכילת פת בלילה הראשון של סוכות.
- ✦ דעת מוצל מאש ורבי עקיבא איגר, שצריך לאכול בכדי אכילת פרס.

פנינים

דיני עבד עברי בזמן בית שני

אולם נראה שגם בלאו הכי לא קשה מידי. שאף אם נאמר שנוהגים כל דיני יציאות של עבד עברי במי שהיה עבד בזמן שהיובל נוהג, גם אחר כך כשהיובל כבר אינו נוהג, ולכן עבד עברי רגיל יוצא בשש גם כשאין היובל נוהג, מכל מקום נרצע אינו יוצא כשמייע היובל, שמכיון שהיובל אינו נוהג, נמצא שלא הגיע היובל, שכבר אין שייך הכח שנתנה התורה ליובל לשחרר את העבדים, ולכן אינו יוצא לעולם.

המשך חכמה (בפרשתנו) כתב, שלפי דברי הרמב"ן הנ"ל, מובן היטב לשון הכתוב לגבי נרצע (שמות כא, ו): 'ועבדו לעולם', ובגמרא (קידושין טו.) דרשו שהכוונה היא - 'עולמו של יובל'. שלדברי הרמב"ן מובן מה שנקטה התורה דוקא לשון 'לעולם', כיון שבאופן שיובל אינו מגיע, כגון שחרב הבית ושוב אין היובל נוהג, אכן נשאר עבד לעולם ממש, שאינו יוצא לעולם.

[וראה ברשב"ם כאן שכתב: 'לעולם, לפי הפשט כל ימי חייו, כמו שנאמר בשמואל (א א, כב) וישב שם עד עולם'. ולכאורה הוא תמוה, שהרי בגמרא אמרו 'לעולמו של יובל', ולהנ"ל מובן].

לאור האמור כאן מובן יותר. שלא רק באופן זה שבטל דין יובל תוך שנות רציעתו, הוא עובד את האדון לעולם, אלא שכל עבד שאינו חפץ לצאת בשש ונרצע, נעשה עבד 'לעולם' לאדונו, אלא שהתורה חידשה שיובל מפקיע את עבדותו, אף שנשתעבד לעולם, אך בזמן שבטל דין יובל, שוב אין מי שיפקיע את שעבודו הנצחי של העבד.

וראה בשפת אמת (ערכין טז.) שנתקשה, שבשאר הדברים שאיתא בגמ' שאינם נוהגים בזמן שאין היובל נוהג, כגון שדה אחוזה ובתי ערי חומה, אין הכונה שאינם נוהגים כלל, אלא שהדינים שחידשה בהם התורה אין נוהגים בזמן שאין היובל נוהג, אכן יכול למכור שדה אחוזה וביית, ברם בעבד עברי אינו כן, אלא שאינו יכול למכור את עצמו כלל לעבד עברי כשאין היובל נוהג. וכתב השפת אמת שכיון שכל ענין עבד עברי חידוש הוא שחידשה תורה, שיכול למכור את עצמו עד שיהא גופו קנוי, לכן כשאין היובל נוהג, בטל חידוש זה, וממילא אינו יכול למכור את עצמו כלל. אמנם חתנו הגאון רבי יעקב מאיר בידרמן מצייץ שם בהג"ה לדברי הריטב"א (יבמות מו.), שכתב, שמה שאין עבד עברי נוהג בזמן שאין היובל נוהג הוא רק לגבי יציאה בשש ובסימנים, אכן גופו קנוי לשעבודו להצריכו גט שחרור.

רש"י (גיטין לו. ד"ה בשביעית) ו**תוספות** (שם ד"ה בזמן) נחלקו, האם היה היובל נוהג בזמן בית שני. שלרש"י לא נהג יובל בזמן בית שני מן התורה, כיון שלא היו רוב ישראל בארץ ישראל, והתוס' הביאו דעת **רבינו תם** החולק על רש"י, והוכיח מכמה מקומות בש"ס שנהג היובל מן התורה בזמן בית שני.

אחת מהראיות שהביא רבינו תם להוכיח שנהג יובל בזמן בית שני, היא מדברי הגמרא בכריתות (יא.), שדרשו את הכתוב (עזרא י, ט): 'ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם' - 'מלמד שכולן שפחות חרופות בעלו'. והכתוב מדבר בזמן בית שני, והרי שפחה חרופה הינה חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי, ועבד עברי אינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג כמבואר בערכין (טז.), על כרחק שאף בבית שני נהג היובל.

[עייני שם שכתבו התוספות, שאין מסתבר לומר שהביאו קרבן בזמן עזרא על שבעלו שפחות חרופות בזמן בית ראשון, וכמו שמצינו בהוריות (ו.) שהביאו קרבן על עבודה זרה שעבדו בזמן צדקיהו בימי בית ראשון, מאחר שלא מצינו שנחשדו ישראל על שפחה חרופה בבית ראשון, ורק בעבודה זרה מצינו שנחשדו].

אמנם הרמב"ן (גיטין שם) סובר כרש"י, שלא נהג יובל בזמן בית שני. וכתב ליישב את ראיית רבינו תם משפחה חרופה, שמדובר בעבדים שקנו בזמן בית ראשון, ונרצעו, שהיו אמורים לצאת ביובל, אך כיון שחרב הבית קודם היובל, הרי בטל היובל, ונשארו עבדים לעולם, ולכן היה שייך דין שפחה חרופה בזמן בית שני אף שלא נהג היובל.

הגאון רבי חיים קנייבסקי (בביאורו למס' עבדים פ"א קנין פירות אות ב) העיר על דברי הרמב"ן, שלכאורה יש לעיין, שאם כנים הדברים שכשחרב בית המקדש שוב אינו יוצא ביובל, אם כן למה לא נאמר כן גם לגבי שאר היציאות, שאף אם לא נרצע קודם חורבן הבית, אלא כיון שנמכר בזמן שהיובל נוהג, ובטלו היובלות, ששוב אין דין עבד עברי נוהג, אם כן לא יצא בשש, אלא יישאר עבד לעולם, וכמו שכתב הרמב"ן לגבי נרצע.

ומבאר, שאף אם אין לו יציאה בשש מדין יציאה, מכל מקום הרי תחילת מכירתו לא היתה ליותר משש, ואם כן מהיכי תיתי להעבירו יותר משש, שיש'ש אינו מוציא את העבד, אלא שאו נפקעת עבדותו, מה שאין כן לגבי יובל, שלא נחשב כאילו התנה שיעבוד עד חמישים שנה, אלא שיעבוד עד שיגיע היובל, אם כן מכיון שכשמגיע היובל כבר אינו נוהג דין עבד עברי, שוב אינו יוצא לעולם.

קול ששון וקול שמחה

ברכה נאמנה מוגשת בזאת לכבוד ידידנו הנכבד רב המעלה איש חמודות ורב תהילה, מוקיר תורה ולומדיה באהבה רבה מסור ומקורב למורינו הגה"צ רבי יעקב גרינוואלד שליט"א

הרה"ח ר' אהרן פרידמן שליט"א

אב"ד בעיר בני ברק יצ"ו

לרגל שמחת אירוסין בנו החתן היקר המופלג כמר ישראל נייץ עב"ג הכלה החשובה בת מחותנו הרה"ח ר' שמואל הברפלד שליט"א למזל טוב ובשעה טובה ומוצלחת

בורא עולם בקנין ישרים זה הבנין, ויזכו לבנות בית נאמן בישראל ולראות דורות ישרים ומבורכים, מתוך ברכה והצלחה וכט"ס.

ישראל אשר בך אתפאר

בהדרת כבוד וברגשי הערכה, הננו להביע ברכת מזל טוב נלבבה, אל רום מעלת כבוד האי גברא יקרא, איש חיל ורב פעלים לתורה ולתעודה, פמ"מ ומופלג בתורה ובחסידות ומוכתר בכל המדות והמעלות, צנא מלא ספרא, עושה ומעשה רבות ונצורות במסירות רבה להפצת תורתו של מורינו הגה"צ רבי יעקב גרינוואלד שליט"א ולכל מפעלותיו

הרה"ג ר' ישראל פריעדמאן שליט"א

מייסד וי"ר מכון 'טעם התורה'

לרגל שמחת אירוסין בנו החתן החשוב והמופלג בליצי המעלות כמר צבי נייץ עב"ג בת מחותנו החשוב הרה"ג ר' אהרן מושקוביץ שליט"א אב"י בעיה"ק ירושלים ת"ו למזל טוב ובשעה טובה ומוצלחת

בורא עולם בקנין ישרים זה הבנין, ויזכו לבנות בית נאמן בישראל ולראות דורות ישרים ומבורכים, מתוך רוב ברכה והצלחה וכל טוב סלה.

בידידות ובהערכה רבה בשם אלפי הלומדים הנהנים מאורה של תורה צוות העורכים ב/מכון טעם התורה ג"א מצטרף לברכות, משה דוד ווינטרניץ